

אתר דעת - מכללת הרצוג

ניסן רובין

זכר אבות כביטוי ללכידות משפחתית

קודמי נגעו בבעיה של הקשר בין הדורות, הקשר שבין בנים לאבות, בתקופת הילדות. בדעתי לגעת בנקודה של הקשר שבין הדורות בדרך שונה מן המקובל, באספקלריה של מנהגי האבל. אחד הערכים החשובים של החברה היהודית הוא הלכידות המשפחתית (לכידות — מלשון ליכוד). הדבר מתבטא, דרך משל, במצוות כיבוד אב ואם ("למען יאריכון ימיך"), וכן בדפוס מחייב של יחסי עזרה הדדית בין הורים לבנים, כאשר הורים זקוקים לתמיכת הבנים, וכאשר הבנים בצעירותם זקוקים לתמיכת ההורים, החייבים לזון אותם. זה מצד דין כיבוד אב ואם וחובות ההורים כלפי ילדיהם. גם מצד דין צדקה וחסד — יש חובה לתמוך בקרובים עניים, ביי תומים, באלמנות, ובשאר אנשים נזקקים שבמשפחה.

ההלכה היהודית מגדירה הגדרה רחבה את יחסי הקירבה, הן מבחינת היקף הקירבה, והן מבחינת תוכן ההתחייבויות הנובעות מצד הקירבה המשפחתית. לגבי איסורי חיתון קיימת הגדרה ברורה עם מי מותר ועם מי אסור להתחתן. מבחינת פסולים לעדות יש עוד דור נוסף — וגם כאן ההגדרה ברורה וקובעת. אבל לגבי הסולידאריות המשפחתית, מי זכאי לקבל עזרה ומי אינו זכאי לקבל עזרה — כאן אין הגדרה מוחלטת, כאן ההגדרה היא רחבה מאוד: כל מי שקירבתו ידועה ומוכחת, נמצא בתחום העזרה ההדדית המשפחתית. וההבדל ברור. כשאנחנו באים להחק, כמו בחיתון או בפסולי עדות, יש צורך לקבוע גבול ברור. אבל אם באים לקרב, מי זכאי לעזרה — כאן אין טעם לקבוע גבול, אלא כל מי שידועים את קירבתו הוא בין הזכאים לעזרה. משמע, ההתחייבויות המשפחתיות עוברות מעבר לגבולות של מה שהסוציולוגים קוראים "המשפחה הגרעינית", (משפחה שכוללת אב,

אתר דעת - מכללת הרצוג

נ' רובין

אם ילדים שעדיין לא נישאו, והן כוללות את המשפחה הרחבה : דודים, דודות, דודנים, אחיינים ועוד. *

בחברה המודרנית הולכים גבולות המשפחה הרחבה ומצטמצמים, והם חסרי משמעות כמעט. אנשים מאבדים את המגע עם הקרובים שאינם נמצאים בסמוך מאוד, כך שהסולידאריות המשפחתית הרחבה הולכת ומתערערת, ואפילו הקשר בין הורים לבנים. על כל פנים אין לקשר בין הורים לבנים אותה אינטנסיביות שהיתה לו בחברה מסורתית, שבה המגע היום יומי היה תדיר. החברה המודרנית מרחיקה מרחק גיאוגרפי ופיסי, המגע פחות אינטנסיבי, והמרחק שבגוף מביא לריחוק לבבות.

כאן יש ברצוני להציג אינדקס, שיש בו כדי להצביע על מידת אחידותה של המשפחה. כוונתי היא למעגל הקרובים שעליהם חייבים להתאבל כאשר אחד מבני המשפחה מת. הדברים מבוססים על ניתוח מקורות מן הספרות התלמודית. בתרבות המערבית המודרנית בימינו מקובל, כי במותו של אדם מבוגר ונשוי נחשבים הוריו, אחיו, אחיותיו, בת זוגו וילדיו לאבלים. כאן אנחנו מבחינים בשתי קבוצות משפחה. קבוצה אחת היא "משפחת המוצא", כלומר, המשפחה שבה נולד האדם והיא כוללת את עצמו, את הוריו ואת אחיו ואחותיו. הקבוצה השנייה היא "משפחת היי-סוד", אותה משפחה שבה האדם עצמו הוא הורה והיא כוללת את בת זוגו ואת ילדיו. בני שתי ה"משפחות הגרעיניות" הללו, משפחת המוצא ומשפחת הייסוד, נחשבים לאנשים המוכים ביותר מן האבדה. כאשר קרובים אחרים מצטרפים למעגל האבלים, כמו דודים, דודות, דודנים, חותן, חותנת, גיסים וגיסות, הרי שהדבר הוא בזכות יחסיהם המיוחדים לאותו אדם שנפטר, ולא מהיותם חלק מן המערכת המשפחתית. לא מצפים מהם להתאבל כדרך בני המשפחה הגרעינית.

בכל חברה היסטורית ניתן למצוא אותם מייצבים (סטאטוסים) במשפחה. דמויות כמו אב, אם, בן, בת, אח, אחות, אנו מוצאים כמעט בכל חברה וחברה במסגרת המשפחה. אבל תוכן היחסים שבין אב ובן, בין אח ואחות, בין הורים לבנים עשוי להשתנות מחברה לחברה. לא בכל חברה משוקע אותו תוכן אמוציונאלי

* דיון ממצה בנושא זה ראה יעקב כ"ץ, מסורת ומשבר, ירושלים, תשי"ח פקקים יד-טו.

אתר דעת - מכללת הרצוג זכר אבות כביטוי ללכידות משפחתית

ביחסים שבין בני המשפחה. ישנן משפחות שבהן יש לדוד מצד האם או לדודה מצד האב חשיבות סוציולוגית ופסיכולוגית רבה יותר מאשר לאב ולאם המולידים. הדבר תלוי באינטנסיביות המגע שמקיימים עם הקרובים הללו, במידת ההתקשרות האמוציונאלית, ובתוקף הקשרים האמוציונאליים במסגרת המשפחתית. דרך משל, אנתרופולוג אחד בדק את מנהגי האבילות אצל אחד השבטים האינדיאניים. הוא העלה שכאשר אנשי המשפחה הגרעינית מתאבלים, הם מביעים את צערם רק בזמן הקצר של משך ההלוויה, ולאחריה כאילו לא אירע דבר. אין שום שינוי בגילויי התנהגותם מזה שלפני ההלוויה. התברר כי אנשים אלה אינם חסרי רגש כלפי קרוביהם, אלא שהמעורבות האמוציונאלית של היחיד היא עם מסגרת רחבה וגדולה של אנשים, הכוללת אחים, אחיות, דודים ודודות, סבים וסבות, שכולם ממלאים את הפונקציה של הורים. ולכן, כאשר אחד האנשים הקרובים נפטר אין חשים את אותה אבידה, כשם שהיא מורגשת בחברה מודרנית, שבה המשפחה היא מצומצמת; שבה אדם גר עם אשתו וילדיו בנפרד ממשפחתו הרחבה; שבה כל המשאבים האמוציונאליים מושקעים בילדים, וכאשר קורה אסון הרגשת האבידה קשה ביותר, בגלל התלות הרגשית הרבה.

דברים אלה עשויים להבהיר לנו תופעה שאנו מוצאים במקורות התלמודיים והיא טעונה הסבר. בספרות התלמודית אנו מוצאים מקורות, לפיהם חייבים כל בני המשפחה הרחבה להתאבל. במקורו מן המאה השנייה לספירה, שנמסרו בשמו של רבי עקיבא, אנו מוצאים כי חייבים להתאבל על כל בני המשפחה הרחבה: על דודים, דודות, סבים, סבות, נכדים וכו'; במקורות מאוחרים יותר, מן הדור החמישי לתנאים (סוף המאה השנייה לספירה ותחילת המאה השלישית), אנו כבר מוצאים צימצום: חייבים להתאבל רק על הורי בני הזוג ועל נכדים, אבל על שאר קרובי המשפחה אין החיוב הזה חל. בתקופת האמוראים אנו מוצאים שכל העניין הזה של אבל במשפחה הרחבה לא נשאר יותר מאשר עניין סימבולי, ודיני אבילות אינם חלים על אנשי המשפחה הרחבה. לפי מקורות תנאיים אנו מוצאים בירושלמי מועד קטן (ג, ה, פב ד) ובבבלי ב"יבמות" (כב ע"ב) ובמקורות נוספים, שחובה להתאבל על שבעה קרובים מן המשפחה הגרעינית שהם: אביו, אמו, אחיו, אחותו — שהם ממשפחת המוצא, אשתו, בנו ובתו —

אתר דעת - מכללת הרצוג

נ' רובין

שהם ממשפחת הייסוד, על פי הכתוב בתורה, בנוגע לכהן: "לנפש לא יטמא בעמיו. כי אם לשארו הקרב אליו" — וישארו לומדים זו אשתו — "לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו. ולאחתו הבתולה הקרובה אליו, אשר לא היתה לאיש, לה יטמא" (ויקרא כא, א—ג). זאת מדברי תורה, אבל מדברי חכמים הוסיפו על שבעת הקרובים הללו גם אחיות נשואות, וגם חצאי אחים הן מן האב, והן מן האם (ראה תוספות ד"ה "ואחותו", בבלי, מועד קטן, כ ע"ב).

כאמור, רבי עקיבא הוא מן המחייבים, אבל בהיקף רחב ביותר. לדבריו: "כשם שמתאבל עליהם" — כלומר על שבעת הקרובים — "כך מתאבל על שניים שלהם" (ירושלמי מועד קטן שם, בבלי מועד קטן שם; שמחות ד, א מהדורת היגער), כלומר, הוא מתאבל על שבעת הקרובים, ועל דור שני נוסף. ולפי שאדם מתאבל על אביו, הרי אם אירע שלאביו נפטר משהו משבעת הקרובים, בנו מתאבל יחד אתו עוד דור אחד. והוא הדין בכל שאר הקרובים. כך יוצא שיש כאן מעגל רחב של מתאבלים, שכוללים שני דורות לגובה (סב וסבתא), שני דורות לעומק (נכדים) ומן הצד (קרובי האחים והאחיות), וכן על הורי אשתו, כיוון שאדם מתאבל על אשתו, הוא חייב להתאבל גם על הורי אשתו. זו מערכת רחבה ומקיפה ביותר של קרובים. המערכת הזו כוללת את כל הקרובים הנמצאים במסגרת של משק בית מורחב (משק בית מורחב כולל את משפחת האב ואת משפחות בניו הנשואים המנהלים במשותף את המשק החקלאי).

בדברי רבי שמעון בן אלעזר — בן הדור החמישי לתנאים, סוף המאה השנייה ותחילת המאה השלישית לספירה, בערך כחמישים שנה אחרי רבי עקיבא, אנחנו כבר מוצאים צימצום בהיקף האבל, ש"אינו מתאבל אלא על אבי-אביו ועל בן-בנו בלבד". כלומר, חל כאן צימצום והוא מתאבל רק על דור אחד למעלה ולמטה בקו האב: על הסב ועל הנכד. דעת חכמים באותם מקורות שהזכרנו היא, ש"כל המתאבל עליו מתאבל עמו". דהיינו, דברים דומים למה שאומר רבי עקיבא: שאם אדם מתאבל על אחד משבעת הקרובים הוא מתאבל עם אותו אדם, על כל מת משבעת הקרובים שלו, כך שמעגל האבל כולל, בעצם, את כל אותם קרובים שהזכיר רבי עקיבא. ובאמת הגמרא במועד קטן שואלת: מה ההבדל בין רבי עקיבא לחכמים? והגמרא מיישבת שלפי רבי עקיבא מתאבל על שניים בין אם בני משפחה זו מתגוררים עמו בבית אחד ובין

אתר דעת - מכללת הדת החרדית ללימודים משפחתיים

אם אינם עמו בבית אחד, ולפי חכמים אם אותם קרובים עמו בבית משתתף באבלם, אם אותם קרובים אינם אתו בבית אינו משתתף באבלם. הדברים מתיישבים עם מה שאמרנו למעלה: כאשר נמצאים במשק בית אחד, חיה כל המשפחה הרחבה יחד בצורה אינטנסיבית, אז אומרים חכמים: "מתאבל עליו מתאבל עמו". אבל אם אין נמצאים במשק בית אחד, והמשפחה הרחבה גרה במקום אחר, לפי חכמים, אינו מתאבל יחד אתם.

וישנן גם ברייתות אחרות, שבהן אנחנו רואים כיצד אותו היקף של אבל הולך ומצטמצם. בנוסחים ראשונים יותר של הברייתא בכתובות (ד, ב) אנחנו מוצאים "הרי שמת חמיו או חמותו, או אחד מקרובי אשתו, אינו כופה לא. לכוול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת. וכן היא, שמת חמיה או חמותה, או אחד מקרובי בעלה, אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג". ואילו במקורות שהם כנראה מאוחרים יותר אנחנו כבר מוצאים: "מי שמת חמיו או חמותו", בלי "או אחד מקרובי אשתו", דהיינו צימצום של מתאבל עמו רק להורי בני הזוג. אצל האמוראים, ההיקף מצטמצם ונעלם, וכל עניין "מתאבל עליו מתאבל עמו" נשאר רק לכמה מנהגי אבל ספציפיים (ראה למשל ירושלמי, מועד קטן, גה, פב ג ואילך).

וכאן נשאלת השאלה: מדוע ולמה חל אותו צימצום בהיקף האבל? כנראה שהשינוי הזה קשור בשינוי שחל במיבנה המשפחה בתקופה זו. בעוד השינוי במיבנה המשפחה היה קשור בתנאים כלכליים ופוליטיים, חל צימצום הדרגתי ממשפחה רחבה למשפחה גרעינית, ועם זאת צימצום הדרגתי בחובות קרובי המשפחה האב-לים. בתקופת שיבת ציון ובתקופה ההלניסטית רוב האוכלוסיה היתה אוכלוסיה חקלאית של איכרים זעירים. פה ושם ניתן היה למצוא בעלי אחוזות גדולות (כמו בית טוביה וזנון) אבל זה היה יוצא מן הכלל. הרוב הם משפחות איכרים קטנות. בתקופת החש-מונאים יש התחלת תהליך של עיור, משפחות רבות יותר ויותר עוברות לגור בעיר. בעוד המשפחה הרחבה היא תופעה אופיינית למשפחה החקלאית.

בתקופות מאוחרות יותר, בתקופת הורדוס והשלטון הרומי, החל תהליך של הפקעת נכסים, של הטלת מיסים כבדים. רבים נטשו את עבודת האדמה — מפחד הנגישות והמיסים הכבדים, כך שפרוליטאריון התרכז בערים. גם לאחר חורבן הבית, בתקופת

אתר דעת - מכללת הרצוג

נ' רובין

המנד השני והמאה השנייה היתה בריחה מתמדת מעבודת האדמה. הקרקעות שהופקעו, ניתנו במתנות לוטרנים של הצבא הרומי, או לאלה שהשלטון חפץ ביקרם. וכך נוצרו אחוזות גדולות. האיכרים, שקודם לכן היו בעלי הקרקע, ישבו עכשיו עליה בתורת אריסים, חוכרים, או סתם פועלים חקלאיים. קרוב להניח, שאותן משפחות של אריסים וחקלאים שכירי יום, היו משפחות גרעיניות, ולא משפחות רחבות, שכן בתנאי חכירה ושכירות קל יותר לפרנס משפחה כשהיא מצומצמת, ולא את המשפחה הרחבה.

כיוון שהמשפחות הלכו והצטמצמו, יש להניח שגם המגע האינטימי של בני המשפחה, אלה עם אלה, הלך ופחת. בהכרח חלה אז גם איזשהי הגבלה במנהגי האבל, משום שהמעורבות האמוציונלית כבר אינה כה גדולה כמו במסגרת בית-משפחה רחבה. הרגשות האבידה אינה קיימת כמו בקרב אנשים הנמצאים במגע יומי מתמיד, ואז ממילא הולכים המנהגים האלה ופוחתים.

נביא עוד שני אינדקסים, המראים על תהליך הצימצום של המשפחה. כל חברה יוצרת לה הסדרים כלכליים באשר לנישואין. יש משלמים מוהר ויש שמקבלים נדוניה ועוד הסדרים אחרים כיוצא באלה. המוהר קיים בחברה שבה עוזבת האשה את בית אביה, ועוברת לגור עם בעלה בבית הוריו. שם משתלב הזוג החדש במערכת הכלכלית של המשפחה הרחבה של ההורים. בבית הוריה האשה היא כוח עבודה — בחברה חקלאית עובדות גם הנשים בקיום המשק — ולכן כפיצוי לכוח העבודה שנלקח מן ההורים משלם החתן מוהר להורי האשה.

הנדוניה ניתנת כשמשפחת הייסוד החדשה יוצאת לעצמאות, כאשר עליה להקים משק בית עצמאי ואין היא חלק ממשק הבית של ההורים. או אז מקבלת האשה מהוריה את התמיכה הבסיסית של נדוניה, כדי להקים את המשפחה, והבעל בעבודתו מקיים את המשפחה. בחברה המסורתית לא היה מקובל שאשה תעבוד מחוץ למשק ביתה לשם פרנסה. הבעל הוא שמפרנס את האשה ומשפחתו כל ימי חייו, והנדוניה שהאשה מביאה היא הבסיס להקמת המשפחה.

בתורה אנו מוצאים את המוהר, ובספרות התלמודית אנו מוצאים מעבר הדרגתי ממוהר לנדוניה. מאז החל תהליך העיור והמשפחה נצטמצמה החל כנראה המוהר להפוך לכתובה, דהיינו להעברת נכסים לא לאבי האשה, אלא לאשה עצמה כדי לפרנסה באלמנותה

אתר דעת - מכללת הרצוג ללכידות משפחתית

או בגירושיה. תהליך זה התמסד סופית בימיו של שמעון בן שטח (ירושלמי כתובות סוף פ"ח, לב ג; בבלי, כתובות, פב ב). אין זאת אומרת כי שמעון בן שטח הוא שהמציא את הכתובה, הכתובה כבר ידועה לפניו, עוד מן הפפירוסים של י"ב, אבל כנראה שבזמנו נתמסדה הכתובה. בהמשך הזמנים אנחנו כבר מוצאים נדוניה שהאב נותן לבתו. ידוע הסיפור בדבר הנדוניה האגדתית שנתן נקדימון בן גוריון לבתו. וכן ישנם מקורות במשנה המספרים כי הורים שילמו נדוניה עבור הבנות (משנה כתובות, ו ב—ו). במעבר זה ממוהר לנדוניה יש לנו דוגמא לצימצום מיבנה המשפחה. אינדקס נוסף לצימצום המשפחה הרחבה אפשר למצוא בשינויים בדיני הירושה לבת. פרופ' א"א אורבך כבר הראה באחד ממח"קריו, * כי בדיני ירושה לאשה, שלפי דין תורה יורשת מנחלת אבותיה, כשאין לה אחים, רק כשהיא נישאת בתוך מטה אביה, חלו שינויים בסוף ימי הבית השני, והיא מותרת לרשת ללא הגבלה בבחירת בן הזוג. ברור שאם אין קרקעות להוריש, ממילא אין טעם בשמירת הליכוד השבטי, שאותה הירושה באה לשמור. לפנינו שני מדדים המראים על צימצום של המשפחה. אלא שהשינויים ממוהר לנדוניה והשינויים במנהגי הירושה, היו מהירים יותר וקדמו לשינויים במנהגי האבל. אלה שינויים בעניינים כספיים, אינסטרומנטאליים, ולכן הם כבר חלים בתקופת הבית. אבל כשמדובר במנהגי אבל שאין בו הפסד ממון, השינוי נמשך זמן רב יותר, והוא חל רק לאחר מרד בר כוכבא. כידוע, גזרו בגזירות השמד של אדריאנוס על מנהגי אבל. במסכת שמחות (ט, יח) נזכר "אמר ר' יהודה: מעשה בימי חרסום, שהיו קורעין למטה מן הצדדין". כדי שהרומאים לא יראו את הקריעה בבגד למעלה ויגלו שמקיימים מנהגי אבל, היו קורעים בבגד מלמטה. יש להניח שרבים התקשו לקיים מנהגי קבורה של ישראל. ידוע, שהרוגי מלכות לא ניתנו לקבורה, ואי אפשר היה לקיים בהם מנהגי אבלות. הגמרא (תענית, ל ב) שואלת: "ט"ו באב מאי היא... רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה", כלומר, אותם הרוגים שנהרגו במרד בר כוכבא. ידוע גם, שחכמים התיר "לגנוב" מתים כדי לקברם, משום שלא נתנו לקבור מתים לפי מנהגי ישראל (שמחות,

* א' א' אורבך, הלכות ירושה לחיי עולם, דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ירושלים תשכ"ז, כרך א.

רובין אתר דעת - מכללת הרצוג

ה ט). לאחר שבטלו הגזירות בעניין האבל, חזרו מנהגי האבילות לתיקנם כמו כל יתר ההלכות, אלא דומה שלא חזרה לקדמותה ההלכה של "מתאבל עליו מתאבל עמו", כיוון שלא היה לה כבר על מה לחול. כאן החל כנראה הצימצום. שני דורות לאחר הבי עקיבא, אנו שומעים את רבי שמעון בן אלעזר האומר, שמתאבל רק על אבי אביו ועל בן בנו.

בתקופות מאוחרות יותר, בימי רבי יהודה הנשיא ורבי יוחנן, אוסרים על המתאבל עמו רק תגלחת, אבל שאר מנהגי אבל אינם מחייבים. רבי אבהו מחייב רק קריעה אבל שאר דינים לא. כשמתו בני אחיו של רב מנא, שאלו את רבי יוסי "מהו לכפות המטה" (אחד המנהגים שנהגו באותם ימים היה להפוך את המיטה כשרגליה כלפי מעלה). הוא השיב "לא צריך" (ירושלמי מועד קטן ג ה, פב ג—פג א). גם בבבל לא קיימו את הדין של "מתאבל עליו מתאבל עמו". דרך משל, שמואל מחייב "מתאבל עמו" רק בחמיו ובחמותו, אבל על שאר קרובים — לא. מר עוקבא היה סבור, שעליו לנהוג שבעה ושלושים כאשר גיסו נפטר. אבל רב הונא אמר לו: "לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו" אבל שאר קרובים לא (בבלי, מועד קטן, כו ע"ב).

מן העדויות שמבבל עולה, איפוא, שלא נהגו שם לפי הכלל של "מתאבל עליו מתאבל עמו". אבל כאן, לכאורה, יש סתירה להשערתנו. כי אם נסתכל על המיבנה החברתי-כלכלי בבבל, נמצא שם משפחות רחבות, ובעלי אחוזות גדולות, * ושם דווקא היה צריך לחול הכלל הזה של "מתאבל עליו מתאבל עמו". ברם, את התופעה הזאת אפשר להסביר על הרקע של יחס השלטונות ההססניים, ובעיקר כוהני הדת הפרסיים, באותה תקופה, אל הקבורה היהודית. ידוע כי יחסם של כוהני הדת הפרסיים לקבורה היהודית היה שלילי, וכך שומעים מבבלי "סנהדרין" (מו ע"ב) "אמר ליה שבור מלכא לרב חמא: קבורה מן התורה מניין? אישתיק ולא אמר ליה ולא מידי". הפרסים לא נהגו לקבור את מתיהם, אלא רק לאחר שבשרם נאכל על ידי עוף השמים, כדי שלא לטמא את האדמה בבשר המת. לרבי יוחנן סיפרו, למשל, שהפרסים "קא מחטטי שכבי" (בבלי, יבמות, סג ע"ב והשווה בבא בתרא, נח ע"א). יש

* ראה: משה בר, מעמדם החברתי והכלכלי של יהודי בבל, ירושלים תשכ"ג, פרק ב.

אתר דעת - מכללת הרצוג זכר אבות כביטוי ללכידות משפחתית

לשער כי בגלל אותן רדיפות נגד מנהגי האבל של היהודים ניסו אולי לצמצםם ולא להחיל אותם על המשפחה הרחבה, כדי שלא לעורר תשומת לב.

בסיכום אנחנו יכולים לומר כי מעגל האנשים שעליהם חייב אדם להתאבל אינו עניין של הרגשה "טבעית", אלא פונקציה של מידת האינטנסיביות של מגע הגומלין, שיש לאדם עם בני משפחתו. יש להדגיש ששנים עשר חודש חייבים להתאבל רק על הורים, על שאר קרובי משפחה אין חייבים להתאבל אלא שלושים יום. מדוע כך הדבר, כלום אין אבל על בנים קשה כאבל על הורים? הדבר יוסבר אם נבין את חשיבות הליכוד, המתבטא בזכר האבות, בחברה היהודית. ביחס לבנים אין קיים החשש שהורים ישכחו את זכר הבנים. המעורבות האמוציונאלית, ההשקעה האמוציונאלית של הורים בבנים היא כל כך גדולה, כך שאם מתים בנים בחיי הוריהם, אין חשש ששםם ישכח. ואז אין צורך לחייב אבל של שנים עשר חודש, די ב"שבעה" וב"שלושים". להיפך, יש צורך למנוע אבל ארוך מדי, ועל כך אומרים חכמים "כל המתאבל על מתו יותר מדי, על מת אחה הוא בוכה". אבל בנים ביחס להורים אינם מגלים אותה מעורבות אמוציונאלית, טבעי הדבר שהדור הקודם נפטר לפני הדור הנוכחי, ואפילו אם הפטירה היא בגיל צעיר יחסית. במקרה זה כדי לשמור על זכר המשפחה, בעיקר בחברה פטריארכלית, בא החיוב להתאבל שנים עשר חודש. ואם המשפחה היא מטיפוס המשפחה המורחבת, כמו החברה היהודית שעליה דיברנו כאן, מתפשטת חובת האבל גם על כל בני המשפחה הרחבה, כדי לשמור על הליכוד המשפחתי.